

รำลึกถึง

พระยาโบราณฯ

ผู้ทรงคุณต่อมณฑลกรุงเก่า

ทศพร ศรีสมาน

หากจะเอ่ยถึงบรรดาบุคคลสำคัญในอดีตที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองแล้ว คงจะมีหลายท่านเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหลายๆวงการ แต่ชื่อของพระยาโบราณราชธานีหรือ พร เดชะคุปต์ อาจจะยังไม่เป็นที่รู้จักกันมากนักสำหรับคนทั่วไป แต่สำหรับชาวกรุงเก่า หรือคนอยุธยาแล้ว ถือได้ว่าชื่อนี้คือบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเมืองอยุธยาในอดีตที่ผ่านมา อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้รับสนองพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ในการบุกเบิกบูรณะเมืองเก่าอยุธยามาโดยตลอด จนทำให้ท่านกลายเป็นผู้ที่มีความรู้ในภูมิสถานของเมืองเก่าอยุธยาเป็นอย่างดี และผลงานจากความรู้และการศึกษาของท่านก็ได้กลายมาเป็นแนวทางในการบูรณะเมืองเก่าอยุธยา หรืออุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จนกระทั่งในปัจจุบัน

พระยาโบราณราชธานี สยามมินกัทธิพิริยะ
พาหะ

พระยาโบราณราชธานี (พร เดชะคุปต์) เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่บ้านเหนือวัดศรีสุตารามวรวิหาร ริมคลองบางกอกน้อยธนบุรี (ปัจจุบันคือ แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย) เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวน ๖ คน ของขุนฤทธิ์ดรุณเสรษฐ (เดช เดชะคุปต์) สารวัตรใหญ่มหาดเล็ก กับ นางไผ่ ฤทธิ์ดรุณเสรษฐ

ในวัยเด็กท่านเริ่มเรียนหนังสือที่สำนักสงฆ์วัดยี่ส่าย ต่อมา บิดาได้นำมาถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร จากนั้นจึงเข้าเรียนในโรงเรียนสราญรมย์ ศึกษาในสำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) อยู่ระยะหนึ่งจนกระทั่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพโปรดให้ส่งเข้าเป็นนักเรียนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ การศึกษาของพระยาโบราณฯ ในขณะนั้นกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถและฉลาดในการเรียนรู้อาจจะกล่าวได้ว่าสูงของโรงเรียนหลายครั้ง ครั้งหนึ่งเมื่อเข้าไปรับพระราชทานรางวัลจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ตรัสถามว่า "นายพรคนนี้เป็นลูกใคร?" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลให้ทรงทราบนามบิดาพระยาโบราณฯ จึงได้ถือเอาโอกาสในครั้งนั้นเป็นศุภนิมิตมาตลอดอายุด้วยเป็นวันแรกที่ในหลวงทรงรู้จัก

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ พระยาโบราณฯ เมื่อครั้งยังเป็นหลวงอนุรักษ์เบศร ได้สมรสกับธิดาของหลวงเทพนคร (ถนอม อินทสุต) ผู้ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้าเป็นคุณหญิง มีบุตรธิดารวมกัน ๕ คน นอกจากนี้ พระยาโบราณฯ ยังมีบุตรธิดาต่างมารดาอื่นๆ อีก ๑๑ คน

พระยาโบราณฯ ดำเนินชีวิตอยู่กับครอบครัวอย่างเรียบง่าย ที่จวนเทศาภิบาลเพชร (ปัจจุบันคือ ที่ตั้งของโรงเรียนป้อมเพชร) เป็นส่วนใหญ่ จบจบเมื่อพ้นชีวิตราชการแล้วจึงได้ย้ายมาอยู่กรุงเทพฯ โดยพักอยู่ที่หน้าวัดศิริอามาตย์ในระยะหนึ่ง แล้วจึงได้มาปลูกสร้างบ้านใหม่ที่ตรอกน้อมจิตร ถนนนเรศ เขตบางรัก ในปัจจุบัน ในช่วงบั้นปลายของชีวิตท่านมีอาการเจ็บป่วยด้วยโรคหัวใจและโรคเบาหวาน จนอาการทรุดหนักและถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙ มีอายุรวม ๖๕ ปี ได้รับพระราชทานโกศประกอบลง ๘ เหลี่ยม เป็นเกียรติยศเสมอชั้นเจ้าพระยา

พระยาโบราณฯ เป็นผู้มีอุปนิสัยซื่อตรง รอบคอบ และเป็นระเบียบ มีบุคลิกที่น่าเกรงขาม จนดูเหมือนว่าเป็นคนดู ได้อุปการะช่วยเหลือคนไว้มาก และยังเป็นผู้ใฝ่หาความรู้อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของมณฑลกรุงเก่า โดยศึกษาจากทั้งหนังสือภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จนทำให้ท่านเป็นผู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษได้ดีสามารถนำแขกบ้านแขกเมืองชมสถานที่ต่างๆ ได้ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์อย่างสูงสุด

ในด้านดนตรีไทยท่านมีความสามารถ ในการสีซอสامสาย และตีตะโพนเป็นอย่างดี และยังได้จัดตั้งวงมโหรี ชื่อวง "พรพินิตรา" พร้อมทั้งสร้างเครื่องดนตรีครบชุดทำด้วยงา ประดับมุก วงมโหรีของท่านมี ๒ วง วงเล็ก เล่นช้อมกันทุกวันอาทิตย์ในกลุ่มญาติสาย อินทุสุด ที่จวนเทศา ป้อมเพชร และวงใหญ่ เล่นช้อมกันทุกเดือนโดยมีบรรดาข้าราชการ ที่ทำงานกับท่านมาร่วมวงด้วย วงดนตรีของ ท่านได้เคยแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ในพระราชพิธี บวงสรวง ณ พระราชวังโบราณ นอกจากนี้ ท่านยังมีความสามารถในการถ่ายภาพและ ล้างอัดภาพเองเป็นส่วนใหญ่ ตลอดจนถึงได้ เคยส่งภาพที่ถ่ายเข้าประกวดในการประชัน ภาพถ่ายที่วัดเบญจมบพิตร จนได้รับพระ ราชทานเหรียญเงินในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

ชีวิตราชการของพระยาโบราณราช ธานินทร์ สยามมินทร์ภักดีพิริยะพาหะ

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน พระตำหนักสวนกุหลาบ พระยาโบราณฯ ได้ เริ่มชีวิตราชการในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ โดยเป็น ครูอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาเมื่อมีการจัดแบ่งส่วน ราชการใหม่เป็นกระทรวงต่างๆ แล้ว พระ ยาโบราณฯ ได้ย้ายมารับราชการในกระทรวง ธรรมการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ โดยดำรง ตำแหน่งเสมียนโทในกรมศึกษาธิการ แล้ว เลื่อนเป็นเสมียนเอก สารวัตรตรวจโรงเรียน หลวง

พ.ศ. ๒๔๓๕ ย้ายไปรับราชการใน กระทรวงการคลัง ดำรงตำแหน่งรองเลขานูการสำหรับพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรม วงศ์เธอกรมพระยานราธิปประพันธ์พงศ์ รองเสนาบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ

พ.ศ. ๒๔๓๖ สมเด็จฯ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ ได้ตรัสชวนให้ไปรับราชการ ในกระทรวงมหาดไทย โดยเริ่มจากตำแหน่ง เสมียนเอกมีหน้าที่เป็นครูฝึกหัดนักเรียนที่จะ ไปรับราชการตามหัวเมืองต่างๆ

๑. สภาพบ้านเรือนริมน้ำ ด้านหน้าพระราชวังจันทน์เกษม เมื่อครั้งที่ยังเป็นมณฑลกรุงเก่า

พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นรองนายเวรกรม พลาภิบาล (กรมการปกครอง) มีหน้าที่ดูแลการ ปกครองท้องที่ในหัวเมือง ในช่วงนี้เองท่าน ได้เริ่มเรียบเรียงแบบโทรเลข (ลับ) ขึ้นใช้ใน ราชการ พิมพ์สำเร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๙ เรียกว่า แบบโทรเลขมหาดไทย ฉบับพันพุด อนุราช (พร)

พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้รับพระราชทานเลื่อน บรรดาศักดิ์เป็นขุนวิเศษรักษา ทำหน้าที่ นายเวรพลาภิบาล

จากพระนครสู่มณฑลกรุงเก่า

ภายหลังจากการจัดตั้งระบบการ ปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น มรุพงษ์ศิริพัฒน์ ผู้เป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลกรุงเก่าในขณะนั้น ได้ขอพระยา โบราณฯ ย้ายไปรับราชการ ณ มณฑลกรุงเก่า ในตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ และได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศร เมื่ออายุ ๒๕ ปี

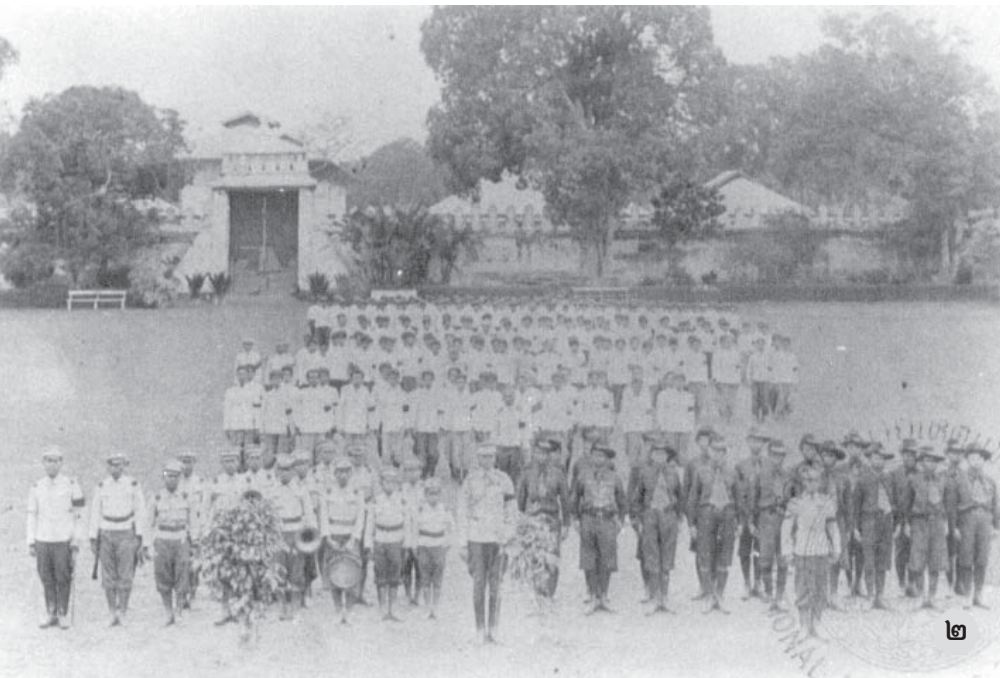
พ.ศ. ๒๔๑๑ ได้รับพระราชทานเลื่อน บรรดาศักดิ์เป็น พระอนุรักษ์ภูเบศร ดำรง ตำแหน่งผู้รักษากรุงศรีอยุธยา เมื่ออายุ ๒๗ ปี

พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้รับพระราชทานเลื่อน บรรดาศักดิ์เป็น พระยาโบราณบุรานุรักษ์ ปลัดเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า

พ.ศ. ๒๔๔๙ พระบาทสมเด็จพระจุล จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรด เกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑล กรุงเก่า มีลำดับชั้นยศที่ ๑ ตริ (เทียบเท่า มหาอำมาตย์ตรีในรัชกาลที่ ๖) เมื่ออายุ ๓๕ ปี

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เกล้าเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำริจัดตั้งกอง เลือป่าตามมณฑลต่างๆ พระยาโบราณฯ ได้รับสนองพระราชดำริและถวายงานตั้งแต่ แรกเริ่ม จนกระทั่งเป็นผู้บัญชาการกอง เสนารักษาดินแดนอยุธยา และเป็นราช องค์กรักษ์พร้อมกับได้รับพระราชทานเหรียญ มหาสารทูลมาลา

พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทาน สัญญาบัตรเพิ่มเกียรติยศเปลี่ยนราชทินนาม เป็นพระยาโบราณราชธานินทร์สยามมินทร์ ภักดีพิริยะพาหะ ถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่ จากนั้นมาอีก ๑ ปี จึงได้เลื่อนเป็นมหา อำมาตย์โท

๒

๓

๒. บรรดาข้าราชการของมณฑลกรุงเก่า ถ่ายภาพร่วมกัน ภายในพระราชวังจันทร์เกษม เมื่อครั้งยังเป็นที่ว่าการมณฑลกรุงเก่า

๓. โรงพยาบาลปัจฉิมาราชอุทิศ ปัจจุบันคือศูนย์สาธารณสุขจังหวัด

สมุหเทศาภิบาล ผู้ทรงคุณต่อมณฑลกรุงเก่า

ความสามารถในการปกครองของพระยาโบราณฯ เป็นที่ทราบกันดีในบรรดาข้าราชการในมณฑลกรุงเก่า เพราะท่านได้รับการถ่ายทอดเรียนรู้งานต่างๆ จากสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าพระองค์แรก แม้เมื่อในภายหลังเมื่อพระองค์ย้ายไปยังมณฑลอื่นแล้ว พระยาโบราณฯ ก็ยังคงดูแลและจัดการงานในราชการในมณฑลกรุงเก่าได้อย่างดี แม้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังเคยตรัสไว้ว่า "มณฑลอื่นทำได้อย่างไร พระยาโบราณฯ ก็ทำได้เช่นนั้น บางเรื่องก็ดีกว่ามณฑลอื่น" ดังตัวอย่างเช่น เมื่อแรกตั้งพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารใน พ.ศ.๒๔๔๘ ผู้คนพากันหลบหนีเข้าป่าเป็นจำนวนมาก พระยาโบราณฯ เสนอความเห็นไว้ว่า

"คนกำลังตื่น ถ้าจับกุมก็จะต้องหนีเข้าหากัน ถ้าเห็นว่าวัดคุ้มไม่ได้ก็คงพากันหนีเข้าป่าหมด เมื่อหมดเสบียงอาหารก็จะพากันเที่ยวปล้นสดมภ์เลี้ยงชีพ เลยต้องปราบโจร

ผู้ร้ายอีกด้วย เห็นว่าควรปล่อยให้บวชไว้ในวัดดีกว่าเหมือนฝากพระคุ้มไว้ เมื่อคนเหล่านั้นรู้ความตามพระราชบัญญัติว่าเป็นทหารเพียงชั่วคราวไม่เดือดร้อนก็จะสึกออกมาเอง" ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติตามความเห็นของพระยาโบราณฯ ดังนั้นจึงทำให้การเกณฑ์ทหารในครั้งนั้นเป็นไปด้วยดี นอกจากนี้ พระยาโบราณฯ ยังได้สร้างคุณประโยชน์ต่อมณฑลกรุงเก่าไว้อย่างมาก ทั้งงานสืบเนื่องจากอดีตสมุหเทศาภิบาล และงานที่ท่านได้ริเริ่มสร้างขึ้นใหม่ อาทิ

ด้านการก่อสร้างและพัฒนากรุงเก่า ได้มีการปรับปรุงและสร้างตลาดใหม่บริเวณหัวรอเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยถมดินทำสะพานข้ามคลองเมือง พร้อมทั้งปลูกห้องแถวสองชั้น หลังคามุงสังกะสีเพื่่นคอนกรีตจำนวน ๒๒๖ ห้อง ถนนทุกสายทำท่อระบายน้ำ มีโรงภาพยนตร์และตลาดแผงลอย

ด้านคมนาคม สร้างถนนรอบเกาะเมืองเป็นงานที่ดำเนินการมาเมื่อครั้งสมุหเทศาภิบาลมณฑลพระองค์แรกแต่ยังไม่สำเร็จลุล่วง พระยาโบราณฯ เมื่อครั้งเป็นหลวงอนุรักษภูเบศรได้ดำเนินการต่อจนแล้วเสร็จ พร้อมทั้งเชิญชวนให้ บรรดาข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน พร้อมใจกันบริจาคเงินเพื่อก่อสร้างสะพานต่างๆ เช่น สะพานคลองประตู่ไชย คลองฉะไกรน้อย คลองประตู่จิน โคจรสร้างสะพานเป็นไม้สักกว้าง ๓-๕.๘ เมตร ยาว ๑๐-๑๐.๗๕ เมตร กลางสะพานเป็นศาลามุงสังกะสีมีม้ายาวนั่งเป็นที่พักผ่อน

ด้านสาธารณสุข พ.ศ. ๒๔๕๕ พระยาโบราณฯ ได้ร่วมกับบรรดาข้าราชการ ประชาชน พร้อมใจกันบริจาคเงินเพื่อสร้างโรงพยาบาลที่บ้านหอรัตนชัย ริมแม่น้ำป่าสักขนานนามว่า โรงพยาบาลปัจฉิมาราชอุทิศ ซึ่งนับเป็นโรงพยาบาลแห่งแรกของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันคือ ศูนย์สาธารณสุขจังหวัด

ด้านพุทธศาสนา พระยาโบราณฯ ได้ส่งเสริมพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้คือ จากการสำรวจพบว่า มีวัดร้างอยู่มากถึง ๕๔๓ วัด เป็นเหตุให้มีผู้คนเข้าไปใช้ประโยชน์บุกรุกโดยพลการท่านจึงได้

พ.ศ. ๒๔๕๙ มีการจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองใหม่ โดยรวมหลายมณฑลเข้าเป็นภาคมีอุปราชบัญชาการเหนือสมุหเทศาภิบาล พระยาโบราณฯ ได้ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชภาคอยุธยาจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงได้มีการยกเลิกระเบียบภาคในรัชกาลที่ ๗ พระยาโบราณฯ จึงได้กลับมาดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลตามเดิม

พ.ศ. ๒๔๗๒ พระยาโบราณฯ ได้เกษียณอายุราชการเมื่ออายุได้ ๕๘ ปี หลังจากนั้นจึงได้มาช่วยงานในราชบัณฑิตยสภาในตำแหน่งอุปนายกแผนกโบราณคดี จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖

ชีวิตราชการของพระยาโบราณฯ ในช่วงรับราชการหัวเมืองได้ผูกพันกับมณฑลกรุงเก่าหรืออยุธยา เป็นเวลานานติดต่อกันถึง ๓๓ ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๙ - ๒๔๗๒

เข้าไปจัดระเบียบและจัดเก็บค่าธรรมเนียม โดยนำเงินนั้นเข้าสมทบกับเงินหลวงอีก ประเภทหนึ่งเรียกว่า *เงินกลบนา* (คือเงินที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงอุทิศพระราชทานไว้สำหรับบูรณะวัด) ทั้งยังได้จัดเก็บเงินค่าเช่าจากผู้ที่มาจอดเรือจอดแพตามหน้าวัด และถวายเงินเหล่านั้นจึงใช้เงินเหล่านั้นในกิจกรรมของวัด นอกจากนี้ พระยาโบราณฯ ยังได้ปฏิสังขรณ์วัดสำคัญ ได้แก่ วัดพุทธโธสวรรค์ วัดพนัญเชิง วัดหน้าพระเมรุ วัดสุวรรณดาราราม วัดมณฑป และวัดศรีอยุธยา และยังรับเป็นมรรคทายกวัดสุวรรณดาราราม และวัดพุทธโธสวรรค์อีกด้วย

การปกครองท้องถิ่น ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ พระยาโบราณฯ ได้จัดตั้งสุขาภิบาลกรุงเทพฯ รับผิดชอบ ๕ ตำบล คือ หัวรอ หอรัตนไชย ท่าवासกรี สวนพลู กระมั่ง เพื่อดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน

การบูรณะและอนุรักษ์เกาะเมือง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชประสงค์ที่จะอนุรักษ์เมืองกรุงเทพฯ ไว้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณฯ ดูแลรักษาเมืองกรุงเทพฯ โดยห้ามมิให้ผู้ใดถือสิทธิ์ปกครองที่ดินภายในพระราชวังโบราณเพื่อสงวนรักษาไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป

พระยาโบราณฯ ได้ศึกษาพื้นที่ของกรุงเทพฯ แทบจะทั่วทุกหัวระแหง และเกือบตลอดชีวิตของการรับราชการในมณฑลกรุงเทพฯ ของท่าน ท่านได้พยายามอนุรักษ์และรักษาโบราณสถานต่างๆ ไว้ หลายแห่ง ดังเช่น กรณีที่ได้มีการพิจารณาเรื่องตลิ่งวัดพนัญเชิงที่ถูกน้ำกัดเซาะ และท่านได้เขียนรายงานเสนอแนวทางการแก้ไข โดยขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ความว่า

"ตลิ่งวันพนัญเชิงตั้งแต่ประมาณ ๑๐ ปีมานี้ ถูกน้ำเซาะกัดพังเข้าไปคราวละ ๒ วา ขึ้นแรกข้าพระพุทธเจ้าได้ลงรอกกันสายน้ำไว้อยู่ได้ราว ๒ ปี ก็พัง ถึงปี (พ.ศ.๒๔๖๐) ตลิ่งก็พังเข้าไปประมาณ ๒ วาเศษ ยังอีก ๑๙ วา ก็จะถึงผนังพระวิหาร ข้าพระพุทธเจ้าได้บอกเข้าไปยังกระทรวงธรรมการ ได้ขอให้ นายช่างกรมทอน้ำมาช่วย

๔. พระยาโบราณราชธานินทร์ เมื่อครั้งเป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลกรุงเทพฯ
๕. อาคารเก่าริมถนนรอบเมือง ปัจจุบัน

"ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าว่า ทางที่จะแก้มี ๒ ทาง ทางหนึ่งคือ ขุดปากคลองสวนพลูให้กว้างและลึก ชักสายน้ำให้แบ่งลงทางคลองข้างเหนือวัด บางทีอาจจะทำให้น้ำตอนหน้าวัดอ่อนลงได้บ้าง อีกทางหนึ่งคือหาเรือใหญ่ๆ ที่ชำรุดใช้ไม่ได้มาทิ้ง คิดด้วยเกล้าว่า เมื่อสายน้ำพัดมากระทบเรือที่จมไว้ไม่ถูกดินแลต่อไปเมื่อโคลนทรายขังเต็มลำเรือที่จะกลายเป็นรากกันน้ำเซาะได้"

มิวเซียมที่นี้เหมือนมิวเซียมที่กรุงเทพฯ พระยาโบราณฯ นับเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสามารถในงานด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ทั้งนี้เพราะความสนใจใฝ่ศึกษาของท่านนับตั้งแต่เมื่อแรกเริ่มขึ้นไปรับราชการ ณ เมืองกรุงเทพฯ ท่านได้เที่ยวตรวจตราดูโบราณสถานวัดต่างๆ ที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดาร จนทำให้ท่านกลายเป็นผู้รู้เรื่องโบราณวัตถุสถานของพระนครหรืออยุธยาอย่างลึกซึ้ง เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ก็มักจะโปรดให้พระยาโบราณฯ เป็นผู้นำเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรโบราณสถานต่างๆ ทั้งในพระนครและหัวเมืองในมณฑลกรุงเทพฯ

จนกลายเป็นที่โปรดปรานของพระองค์และด้วยความสนใจในงานโบราณคดีนี้เองไม่ว่าพระยาโบราณฯ ไปตรวจราชการหรือไปเที่ยวดูโบราณสถานวัตถุครั้งใด เมื่อพบโบราณวัตถุ ศิลปะวัตถุอันควรจะรักษา ถูกทิ้งร้างไว้อย่างไม่เหมาะสมท่านก็จะรวบรวม

เรียบเรียงจาก

๑. ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ เรื่องกรุงเทพฯ. โรงพิมพ์โสภณพิพัฒนาการ, กรุงเทพฯ ๒๔๗๙ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาโบราณราชธานินทร์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙)
๒. ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๓ ตำนานวังหน้า. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทพระยาศรีสรรหารักษ์ดีศิริณสาร ไม่ปรากฏโรงพิมพ์, กรุงเทพฯ
๓. เกื้อกูล ยินยงอนันต์ "ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครหรืออยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๕๐๐" เอกสารวิชาการ หมายเลข ๕๙ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ ๒๕๒๙

มาเก็บรักษาไว้ที่พระราชวังจันทร์เกษม จนเมื่อมีจำนวนมากขึ้นจึงได้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน โดยเริ่มจากโบราณพิพิธภัณฑสถาน และเจริญขึ้นเป็นอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานที่ยิ่งใหญ่สมัยใหม่ในเวลานั้น และยังเป็นทีสนใจของผู้ที่รักและใฝ่หาความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์โบราณคดี ดังปรากฏในความที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงว่า

"แม้พิพิธภัณฑสถานในกรุงเทพฯ แล้วก็ดี แต่ยังจัดเหมือนกับเป็นคลังเก็บของคนจะไปดูก็ยาก อยุธยาพิพิธภัณฑสถานทีพระยาโบราณฯ จัดขึ้นเป็นพิพิธภัณฑสถานสมัยใหม่ จึงเป็นที่คนชอบไปดู สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็โปรดเสด็จฯ ไปทอดพระเนตร"

และเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ คราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปประเทศเยอรมันนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ พระองค์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานที่เมืองฮอมเบิร์ก และได้ทรงตรัสเปรียบเทียบการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ว่า "จัดได้ดีเห็นแล้วออกจะนึกถึงพระยาโบราณฯ" หลังจากนั้นได้ทรงส่งโทรเลขมายังสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวชื่นชมในความสามารถของพระยาโบราณฯ ในการจัดแสดงวัตถุต่างๆ ว่าเทียบเท่าอารยประเทศทางตะวันตก

นอกจากการทำงานด้านพิพิธภัณฑสถาน และการอนุรักษ์ โบราณสถาน ตลอดจนพระราชวังโบราณ ในเมืองกรุงเก่าแล้ว พระยาโบราณฯ ยังได้เขียนหนังสือโดยรวบรวมข้อมูลเรื่องราวต่างๆ ของกรุงเก่าจากหลักฐาน เอกสาร พระราชพงศาวดาร และจากการศึกษาสังเกตของท่าน ตลอดจนการสำรวจพื้นที่ในเขตปกครองของมณฑลกรุงเก่า ทำให้เกิดผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของชนรุ่นหลัง อาทิ คำอธิบายแผนที่กรุงศรีอยุธยา ตำนานกรุงเก่า ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ การคัดลอกภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดยม เป็นต้น นอกจากนี้ การที่ท่านได้รู้จักและสนทนากับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพฯ ยังทำให้ท่านได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ โดยการเขียนจดหมายโต้ตอบกันในเรื่องต่างๆ เช่น ชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในพระนครศรีอยุธยาและพระเมรุมาศ เป็นต้น และด้วยเหตุที่ท่านมีความสามารถรอบรู้ในเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี โดยเฉพาะเรื่องของมณฑลกรุงเก่าจึงทำให้พระยาโบราณฯ ได้รับพระราชทานเกียรติให้ไปดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ในด้านการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณคดีของชาติในเวลานั้นหลายตำแหน่ง อาทิ

พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นผู้ช่วยบรรณารักษ์หอพระสมุดวชิรญาณ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นเลขานุการโบราณคดีสโมสร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นเลขานุการโบราณคดีสโมสร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นอุปนายกแผนกโบราณคดี ราชบัณฑิตยสภา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

Phraya Boran Rajathanin: Contributor to Ayutthaya Ancient City

Phraya Boran Rajathanin (Porn Dejakupt) is best known among the people of Ayutthaya for his renovation of the former capital of Thailand. He was first moved from Bangkok to Ayutthaya as an official of the Ministry of Interior in B.E. 2439.

He was appointed lord lieutenant of a circle of Ayutthaya in B.E. 2449. Phraya Boran knew every corner in Ayutthaya as he had walked through the ancient city in his study to restore it. He also brought other development to Ayutthaya, e.g. infrastructure, transportation, public health and culture.

ทศพร ศรีสมาน

เริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งภัณฑารักษ์ ๓ ที่ฝ่ายวิชาการ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

ทำงานในตำแหน่งภัณฑารักษ์ เรื่อยมา ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งภัณฑารักษ์ ๖ ว. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดร้อยเอ็ด

